

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Standaardtalen in beweging. Standaardisatie en destandaardisatie in Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika

Wal, M.J. van der; Wal M.J. van der, Francken E.

Citation

Wal, M. J. van der. (2010). Standaardtalen in beweging. Standaardisatie en destandaardisatie in Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika. In F. E. Wal M.J. van der (Ed.), *Standaardtalen in beweging* (pp. 11-26). Amsterdam & Munster: Stichting Neerlandistiek VU & Nodus Publikationen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/16306>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/16306>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Standaardtalen in beweging

Standaardisatie en destandaardisatie in Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika

Marijke van der Wal

Summary

During the last decades of the twentieth century, research on standardization processes focused mainly on the development from dialect diversity towards linguistic uniformity. Today, a change of perspective has led to renewed interest in linguistic variation and to a sociohistorical approach of the language history from below. These developments have given the issue of variation and standardization high priority and have called for renewed attention to the continuously changing standard, with an eye especially to Dutch and Afrikaans, a challenging topic for both a conference and a book.

This chapter presents the context of and background to current research into linguistic diversity and standardization and introduces the contributions that follow. Three themes are highlighted: standardization processes of past centuries, present-day linguistic variation and questions of destandardization, and the present and future status of standard languages. Dealing with functional loss and the status of Dutch and Afrikaans, special attention is paid to De Swaan's *The Words of the World* (2001), which offers an approach to languages as part of a world language system comparable to the solar and planetary system.

1. Standaardtalen in beweging als actueel thema

Standaardtalen in beweging is een actueel thema met veel verschillende aspecten. Jarenlang is er onderzoek gedaan naar het standaardisatieproces in algemene zin en naar het heden en verleden van specifieke standaardtalen in het bijzonder. De belangstelling voor dit thema is nog onverminderd aanwezig en heeft zich verder ontwikkeld. Terwijl eerst het ontwikkelingsproces van dialectdiversiteit naar standaardtalige uniformiteit centraal stond, is er vervolgens aandacht ontstaan voor variatie en verandering binnen de standaardtaal. De actualiteit was aanleiding tot het internationale symposium *Standaardtalen in beweging. Standaardisatie in Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika*, dat van 19 tot 21 augustus 2009 in Leiden plaatsvond. Op dat

symposium hebben vakgenoten uit de verschillende taalgebieden hun visie gegeven op standaardisatie en destandaardisatie vroeger en nu en zijn zij uitvoerig met elkaar hierover in discussie gegaan. Resultaten zijn te vinden in dit boek met artikelen die zijn voortgekomen uit symposiumlezingen. Het geeft een beeld van de gevarieerde onderzoeksproblematiek en de verrassende inzichten die zowel een expliciet comparatieve benadering als een onderzoeksfocus op een van de talen kan opleveren.

Vanuit drie invalshoeken is de standaardisatiethematiek benaderd: het standaardisatieproces in het verleden, variatie en destandaardisatie in de 21ste eeuw en tenslotte de huidige en toekomstige positie van standaardtalen, meer in het bijzonder van het Afrikaans en het Nederlands. De nadruk op standaardisatie en destandaardisatie specifiek in Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika roept wellicht in eerste instantie vragen op, aangezien de problematiek zeker ook voor andere taalgebieden speelt. Die beperking heeft zowel een pragmatische als een inhoudelijke achtergrond. Het symposium vond plaats binnen het kader van wetenschappelijke samenwerking op het terrein van de Nederlandse en Afrikaanse taal- en letterkunde tussen de Leidse universiteit en Zuid-Afrikaanse instellingen die door Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds wordt ondersteund. De focus op het Afrikaans en het Nederlands is daarmee gegeven. Een vergelijking met ontwikkelingen in andere talen was desondanks mogelijk geweest. De keus voor de beperking heeft evenwel gelegenheid gegeven om aspecten van de ontwikkelingen in het Nederlands (zowel het Noord-Nederlands als het Zuid-Nederlands of Vlaams) en Afrikaans uitgebreid aan bod te laten komen.

2. Standaardisatie: een begrip

Standaardtaal en standaardisatie zijn compleet ingeburgerde begrippen. Een korte terugblik op het begin van het standaardisatieonderzoek en de bereikte resultaten maakt de stand van onderzoek duidelijk. Het is inmiddels ruim twintig jaar geleden dat John Joseph zijn inspirerende monografie *Eloquence and power. The rise of language standards and standard languages* (1987) publiceerde. Daarin presenteerde hij een algemene benadering van standaardisatie met als speciale case study het Frans van de zestiende eeuw. Joseph maakte in zijn studie gebruik van Einar Haugens (1966) overbekende vier kenmerken van standaardisatie: selectie, codificatie, functieuitbreiding (of elaboratie) en verspreiding (of acceptatie). Het was en is een prachtig boek dat bovendien in goede aarde viel: de belangstelling voor standaardisatie zat als het ware in de lucht (vergelijk ook Milroy & Milroy 1985).¹

In de daarop volgende decennia is veel onderzoek gevolgd, voor diverse talen en

---

1 Milroy & Milroy 1985 (en latere publicaties) onderscheiden wel zeven kenmerken van standaardisatie tegenover Haugens vier kenmerken.

voor diverse periodes met veelzeggende titels als *Dialect and standard language* (Van Leuvensteijn & Berns 1992), *Towards a Standard English 1600-1800* (Stein & Tiekken-Boon van Ostade 1994) en *De moedertaal centraal. Standaardisatie-aspecten in de Nederlanden omstreeks 1650* (Van der Wal 1995). De resultaten van dat onderzoek werden zichtbaar. De sociale en politieke context van standaardisatie in verschillende landen werd duidelijk en dat geldt ook voor de gang van het standaardisatieproces en de uitwerking van de vier kenmerken ervan. Een vloed van publicaties belichtte de *selectie* van een bepaald dialect (*macroselectie*) of van specifieke taalvarianten (*microselectie*), de *codificatie* van talen via grammatica's en woordenboeken, de *functieuitbreiding*, namelijk het gebruik op alle terreinen van het maatschappelijk bedrijf en de verdere *acceptatie* of *uitbreiding* van standaardtalen over een steeds groter gebied en over meer groepen in de samenleving.

Hoezeer standaardisatieonderzoek de wetenschappelijke agenda heeft bepaald blijkt wel uit een enkel voorbeeld. Wanneer we ons tot de Germaanse talen beperken, signaleren we het veelzeggende feit dat er na een congres gewijd aan *Standard Germanic* (Sheffield 2001) maar liefst twee internationale bundels bij uitgever Benjamins (Amsterdam & New York) verschenen. In 2002 kwam *Standardization. Studies from the Germanic languages* onder redactie van Andrew R. Linn en Nicola McLelland uit, een boek met artikelen over verschillende aspecten van standaardisatie, en een jaar later *Germanic standardizations, past to present* onder redactie van Ana Deumert en Wim Vandebussche. Zeker dat laatste boek kunnen we zien als een voorbeeld van 'comparative standardology', Josephs aanduiding voor vergelijkend onderzoek van standaardisatieprocessen in verschillende talen (Joseph 1987). Dat boek met beschrijvingen voor alle Germaanse talen inclusief Afrikaans, Jiddisch en diverse creolentalen met een Germaanse basis was mogelijk geworden door het onderzoek van een decennium daarvoor.

Terugblikkend kunnen we concluderen dat het standaardisatieonderzoek veel nieuwe inzichten heeft opgeleverd, maar we moeten ook vaststellen dat er gaandeweg kritiek is gekomen op deze benadering. De kritiek ging gepaard met voorstellen voor onderzoek dat een tegenwicht moest vormen voor het standaardisatieonderzoek, omdat dat immers vooral gericht was op de ontwikkeling naar uniformiteit.

3. Kritiek en tegenwicht

De geuite kritiek was van verschillende aard. Er was bijvoorbeeld kritiek op de beperkte toepassing van het begrip standaardisatie. In de Middeleeuwen waren er immers al voorbeelden van supraregionaal taalgebruik, een soort van standaard dus. Zou het standaardisatieproces dan niet veel eerder beginnen dan in het standaardi-

satieonderzoek gewoonlijk wordt aangenomen? Dat is een kritiek die met het aannemen van een glijdende schaal en precieze definities weerlegd kan worden. Die glijdende schaal loopt van dialectvariatie via supraregionale normen naar standaardtalen die gekenmerkt zijn door codificatie (zie Van der Wal 2003). Eigenlijk is dat onderscheid al terug te vinden in de tegenstelling *language standards* versus *standard languages* (Joseph 1987:3-7).

Er ontstond ook kritiek vanuit een meer principiële hoek, namelijk omdat een koppeling aan een bepaalde ideologie werd bespeurd (zie onder meer Vandenbussche 2007:32-34). De aandacht voor de standaardtaalvariëteit betekent immers aandacht voor de variëteit van een elite, terwijl er ook andere dialect- of sociolectvariëteiten zijn. Voor het Engels is in dit verband wel gesproken van een tunnelvisie en is gepleit voor 'alternative histories of English' (zie Watts & Trudgill 2002).

De belangrijkste kritiek is overigens zelfkritiek die geleidelijk is ontstaan bij onderzoekers die hebben bijgedragen aan het standaardisatieonderzoek. Zij realiseerden zich, toen eenmaal het complexe standaardisatieproces voor verschillende Europese talen duidelijk was geworden, dat standaardisatie maar één kant van de taalwerkelijkheid is, namelijk de ontwikkeling naar uniformiteit. Uit dat besef is een wisseling van perspectief ontstaan met opnieuw aandacht voor diversiteit. In het taalkundig onderzoek betekende dit dat men oog kreeg voor wat in de internationale discussie de *language history from below* wordt genoemd. Het is een perspectiefwisseling die centraal stond op het HISON-congres *Language history from below. Linguistic variation in the Germanic languages from 1700 – 2000* in 2005 in Bristol (zie Elspaß e.a. 2007).

Er zitten twee kanten aan de *language history from below*: aandacht voor een ander soort teksten dan literaire en belangstelling voor de taal van andere bevolkingsgroepen dan de dunne sociale bovenlaag (Elspaß 2007:4-5). Concreet betekent die perspectiefwisseling een aanzienlijke verandering van het beeld dat wij hebben van de West-Europese taalgeschiedenis als een ontwikkelingsgang naar de huidige standaardtalen. Dat eerdere beeld is gebaseerd op literaire taal en op geschriften uit de hogere maatschappelijke lagen en, hoe interessant en belangrijk ook voor ons zicht op de taalgeschiedenis, daarmee blijft wel de taal van het overgrote deel van de samenleving buiten beschouwing. De *language history from below*-benadering richt zich nu als reactie specifiek op de taal van midden- en lagere klassen in de maatschappij. Dat is een waardevolle koersverlegging die in principe tot een completer beeld van de taalgeschiedenis kan leiden. Wel moet aan die perspectiefwisseling onmiddellijk de vraag gekoppeld worden naar de operationalisatie ervan. Is het wel mogelijk om de taal van midden- en lagere klassen in het verleden te onderzoeken? Zijn er voldoende teksten overgeleverd? Die vraag moet voor elke periode en elk taalgebied apart be-

antwoord worden, want binnen Europa waren er in de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw grote verschillen in alfabetiseringsgraad. Voor de periode 1800 tot 1900 bijvoorbeeld worden drie groepen landen onderscheiden: noordelijke en noordwestelijke landen met relatief lage analfabetismecijfers (Scandinavië, IJsland, Schotland, Pruisen en Nederland), zuidelijke en oostelijke landen met hoge analfabetismecijfers (Italië, Spanje, de Donaumonarchie en Rusland) en een tussengroep die bestaat uit Engeland, Ierland, Frankrijk en België (zie onder meer Boonstra 1993:22-23). Uiteraard was er binnen de betreffende landen variatie tussen regio's, tussen stad en platteland en tussen beroepsgroepen.

Zelfs voor de Nederlanden van de zeventiende eeuw, waar de alfabetiseringsgraad relatief hoog was, moeten we ons realiseren wat alfabetisering precies inhield. Leerlingen leerden in de zeventiende eeuw op school allereerst lezen en als het meezat (er moest extra voor betaald worden) ook schrijven (Van der Wal 2002). Wanneer ze technisch gezien konden schrijven, is het nog maar de vraag of ze dat in de praktijk ook veel deden. In het verleden moet er in de Nederlanden tussen analfabeten aan de ene kant en mensen met goede lees- en schrijfvaardigheid aan de andere kant, een grote groep semi-analfabeten of mensen met een 'survival literacy' hebben bestaan die meer ingewikkelde teksten door anderen moesten laten schrijven. Met vermelding van dit relativerende gegeven kunnen we wel stellen: hoe hoger de alfabetiseringsgraad des te meer kans op overgeleverde teksten van personen uit midden- en lagere klassen.

Om de talige diversiteit van het verleden in beeld te brengen is een bepaald soort van teksten nodig dat meer de alledaagse taal weerspiegelt: geen ambtelijke stukken en zakelijke correspondenties, maar minder formele teksten zoals zogeheten egodocumenten waarin we de *language of proximity* kunnen aantreffen (Koch & Oesterreicher 1985). Egodocumenten, te weten brieven en dagboeken, staan als bron voor taalkundig onderzoek volop in de belangstelling. Er zijn Engelse brieven corpora voor de vroeg- en laatmoderne tijd opgebouwd zoals het Helsinki Corpus of Early English Correspondence. Er is onderzoek verricht naar Duitse emigrantenvrievens uit de 19de eeuw (Elspaß 2005) en in het Leidse *Brieven als buit*-project wordt voor de zeventiende en achttiende eeuw de unieke collectie Nederlandse *sailing letters* onderzocht, brieven geschreven door mannen en vrouwen uit alle lagen van de samenleving (www.brievenalsbuit.nl).

Betekent de language history from below-benadering nu het verlaten van het vruchtbare, maar beperkt gebleken standaardisatieonderzoek? Al krijgt bij iedere nieuwe benadering de tegenstelling met het voorafgaande alle nadruk, het complementaire van beide benaderingen moeten we hier evenzeer in het oog houden. De

language history from below-benadering biedt de gelegenheid om het standaardisatieproces in zijn context te zien en om nieuwe vragen te stellen bijvoorbeeld over de kenmerken van de ‘intended standard’ die weinig geschoolden schreven, over de interferentie tussen de op school aangeleerde geschreven norm en de dagelijkse taalgebruikspraktijk van specifieke groepen (zie ook Deumert & Vandenbussche 2003b). Er rijzen bij deze perspectiefwisseling ook belangwekkende vragen rond het begrip standaardtaal zelf in de zin van een (algemeen) geaccepteerde norm. Kunnen we daarvan spreken in een bepaalde periode waarin slechts een gering percentage van de bevolking die standaard beheerst? Al deze ontwikkelingen in het linguïstisch onderzoek geven aanleiding om standaardisatie hier opnieuw centraal te stellen, maar dan met de thematiek *standaardtalen in beweging*. Het is beweging die wordt benaderd vanuit drie invalshoeken gericht op het verleden, het heden en de toekomst.

4. Bijstelling van een beeld: het standaardisatieproces in het verleden

Zowel het Afrikaans als het Nederlands hebben een lang standaardisatieproces door- gemaakt, maar wel met verschil in tijd, plaats en context. Voor het Nederlands begon de ontwikkeling naar een standaardtaal in de tweede helft van de zestiende, voor het Afrikaans aan het eind van de negentiende eeuw. Het globale beeld is bekend, maar op diverse punten zijn nog ontdekkingen te doen over het concrete taalgebruik in diverse periodes. Dat geldt voor zowel Nederland en Vlaanderen als voor Zuid-Afrika (zie voor het Afrikaans Den Besten 2009).

Het beeld van een betrekkelijk uniforme standaardtaal die in de achttiende eeuw in Nederland is geconsolideerd, wordt in recent en lopend onderzoek van Rutten (2008) en Van der Wal (2006, 2007, 2008) aanmerkelijk bijgesteld. Hier bewijzen egodocumenten, zowel brieven als dagboeken, als bron voor nieuwe informatie en inzichten hun waarde. Voor de zuidelijke Nederlanden heeft lang de opvatting bestaan dat standaardisatie in Vlaanderen na de eerste standaardisatieaan zetten in de zestiende eeuw geen rol meer speelt tot aan de twintigste eeuw en dat verfransing op grote schaal plaatsvindt. Die opvatting wordt herzien in het langlopende onderzoek naar vooral de negentiende-eeuwse taalsituatie dat wordt verricht aan de Vrije Universiteit Brussel (Willemyns & Vandenbussche 2000).

De bijdrage ‘Spellingsnormen in het Zuiden. Standaardisatie van het geschreven Nederlands in de achttiende en negentiende eeuw’ van Gijsbert Rutten en Rik Vosters sluit hierbij aan en illustreert dat een uitvoerig onderzoek van gedrukte bronnen eveneens nieuwe inzichten kan opleveren. Naast de voortgaande standaardisatie van de geschreven taal in het Noorden van de Nederlanden, is er ook in het Zuiden in de achttiende en negentiende eeuw een coherente normatieve traditie, zo blijkt uit

onderzoek naar enkele spellingkwesties in een reeks van taalkundige werken. Daarbij wordt duidelijk dat het traditionele beeld van spellingchaos mogelijk is terug te voeren op de gevarieerde spelling van lange *e*- en *o*-klanken. Om de van oudsher scherp-lange *ê* en *ô* orthografisch te onderscheiden van de zachtlange *ē* en *ō* werd vanaf het midden van de achttiende eeuw de zogenaamde accentspelling bepleit, die tot ver in de negentiende eeuw is gebruikt. Rutten en Vosters weten de systematiek van de, op het eerste gezicht chaotische, praktijk van die accentspelling bloot te leggen en eveneens de tot op heden onbekende oorsprong van de accentspelling te achterhalen. Zij schetsen hoe deze accentspelling uit eerdere schrijfprijktijken is geëvolueerd en maken aannemelijk dat drukkers bij de invoering een belangrijke rol hebben gespeeld. De ontwikkelingen bij de accentspelling blijken een voorbeeld van voortschrijdende standaardisatie.

Voor het Afrikaans is het traditionele beeld van de ontwikkeling naar een uniforme Afrikaanse standaard opmerkelijk herzien in het onderzoek van Ana Deumert, die heeft gewezen op aanzienlijke variatie in het negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse Afrikaans (Deumert 2004). Hier gaat het om ons beeld van de interne taalgeschiedenis, maar het standaardisatieproces kent ook een externe kant, die van taalbeschouwers, grammatici en hun opvattingen en invloeden.

In 'De bril van de taalkundige. Taalbeschouwing als overdracht van culturele waarden' laat Jan Noordegraaf zien van welke inzichten taalkundigen in Zuid-Afrika gebruik maakten bij hun pogingen om het Afrikaans tot een standaardtaal te verheffen. De opvattingen van de Nederlandse taalwetenschapper Taco Roorda, die, beïnvloed door Wilhelm von Humboldt, de gesproken taal als de basis voor de standaardtaal beschouwde, blijken in Zuid-Afrika te worden overgenomen. Ook het gedachtegoed van Max Müller werd ingezet om de positie van het Afrikaans te verdedigen. De export van ideeën en inzichten vanuit Nederland naar Zuid-Afrika wordt hiermee overtuigend aangetoond (zie ook Noordegraaf 2004). Nederlanders hebben als doorgeefluik gefunctioneerd voor internationale ideeën over het wezen van taal, ideeën die een directe relatie hadden met de realisatie van een standaardtaal.

Bij beschouwing van het Afrikaans zijn we ons er uiteraard van bewust dat het Afrikaanse standaardisatieproces vergelijkenderwijs zo interessant is door de context van meertaligheid en de confrontatie met de Nederlandse taalnormen tegenover de zich ontwikkelende Afrikaanse norm. Die confrontatie op het vlak van het werkwoord-systeem staat centraal in het artikel 'Het Nederlands en de standaardisering van het Afrikaanse werkwoordssysteem' van Jac Conradie. Er bestaan in het Afrikaans nog verschillende vormen van voltooid deelwoorden zoals de regelmatige Afrikaanse vorm (*gebreek*) naast de 'onregelmatige' Nederlandse vorm (*gebroke, gebrokenheid*).

De onregelmatige vormen worden figuurlijk en in niet-werkwoordelijke functie gebruikt. Ze vullen samen met hun vaak abstracte afleidingen belangrijke semantische leemtes in het Afrikaans, maar vormen tegelijkertijd een grammaticale breuk met het reguliere werkwoordstelsel. Conradies onderzoek naar die 'Nederlandse' voltooid deelwoorden bij sterke werkwoorden laat zien dat deze vormen minder frequent zijn in de Afrikaanse Bijbelvertaling van 1983 dan in die van 1933. Een onderzoek op middelbare scholen, uitgevoerd in 1978 en herhaald in 2009, geeft een gemengd beeld: sommige specifieke vormen zijn en blijven minder bekend, andere zijn in 2009 zelfs bekender dan in 1978. Wel neemt in vrijwel alle gevallen de bekendheid van de onregelmatige voltooid deelwoorden toe met de leeftijd, wat bevestigt dat die vormen op latere leeftijd worden aangeleerd.

Een van de cruciale vragen bij standaardisatie is de kwestie van macroselectie: welk dialect of welke dialecten vormden de basis van een specifieke standaardtaal? Die vraag is voor alle West-Europese talen wel beantwoord, maar toch ontstaat hierover af en toe weer discussie, meestal naar aanleiding van een bepaald geval van microselectie zoals de keus voor *zich* in het Nederlands. In 'De syntactische bronnen van het Standaardnederlands' onderzoekt Cor van Bree voor het eerst uitvoerig de oorsprong van de Standaardnederlandse syntaxis. Daarbij neemt hij de verschillende dialectgebieden als uitgangspunt en gaat hij na in hoeverre syntactische constructies uit die dialecten in de standaardtaal terecht zijn gekomen. Zijn onderzoek, waarin 57 constructies aan de orde komen, laat overtuigend zien dat de syntaxis van het Standaardnederlands als centraal-westelijk is te beschouwen. Het is gebaseerd op het Hollands beneden het IJ, inclusief het West-Utrechts. Voor een deel is die Hollandse syntaxis uit het zuiden overgenomen. Overigens zijn niet alle Hollandse syntactische constructies in de standaardtaal terecht gekomen; er zijn ook constructies afgewezen. Duidelijk wordt dat er in elk geval geen aanwijzingen zijn voor syntactische invloed vanuit oostelijke dialectgebieden. Evidentie voor de zogenaamde oostelijke hypothese (Van der Sijs 2004 *passim*) blijkt er op syntactisch gebied niet te vinden. De bijdragen van Rutten & Vosters, Noordegraaf, Conradie en Van Bree leveren inzicht in verschillende aspecten van het standaardisatieproces in respectievelijk Vlaanderen, Zuid-Afrika en Nederland. Het verschijnsel destandaardisatie, dat zich sinds de laatste decennia van de twintigste eeuw lijkt voor te doen, is daarbij nog niet aan de orde geweest. Variatie en destandaardisatie is de belangrijke tweede invalshoek van een aantal bijdragen.

5. Variatie en destandaardisatie in de 21ste eeuw: parallellen en verschillen

Variaties binnen de Nederlandse standaardtaal zijn vandaag aan de dag opvallend en ze hebben ook een naam gekregen: het Poldernederlands (Stroop 2003:19-22)

en het Verkavelingvlaams of de Vlaamse tussentaal (De Caluwe 2009, Cajot 2010). Ook in het huidige Afrikaans valt de nodige variatie te signaleren zoals Gerald Stell in 'Grammaticale variatie in het informele gesproken Afrikaans. Standaardisatie 'from above' en standaardisatie 'from below' laat zien. In een corpus van informeel gesproken Afrikaans, verzameld bij blanke en 'kleurling'-sprekers van verschillende leeftijden in verschillende delen van Zuid-Afrika en in Namibië, onderzoekt hij morfosyntactische variatie en gaat hij na in hoeverre sprekers zich houden aan of afwijken van prescriptieve standaardnormen.

Een intrigerende vraag is in hoeverre er bij standaardisatie en destandaardisatie overeenkomsten en verschillen zijn tussen de ontwikkelingen in Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika. In 'Standaardisatie en destandaardisatie bij Vlamingen en Afrikaners. Parellellen en verschillen' geeft Jacques Van Keymeulen een historische terugblik op standaardisatie in de beide taalgebieden. In een vergelijkbare situatie van taalstrijd tegenover een dominante taal, respectievelijk het Frans en het Engels, namen de Vlamingen de Nederlandse standaardtaal over, terwijl de Afrikaners hun eigen taalvariëteit codificeerden. De oorzaak van die verschillende reactie zoekt hij in een verschillende sociale achtergrond. De Vlaamse Beweging was een beweging van een middenklasse die geen dialect wilde en geen Frans kon spreken; zo bleef het Standaardnederlands als enige keus over. De Afrikaanse lagere klasse daarentegen verzette zich zowel tegen het Engels als het Nederlands. Tenslotte beschouwt Van Keymeulen de huidige destandaardisatie in Vlaanderen en Zuid-Afrika als een gevolg van de culturele emancipatie van Vlamingen en de politieke emancipatie van Afrikaanse 'kleurlingen'. Beide zouden tot een andere houding tegenover de officiële standaardtaalnormen hebben geleid.

Een gemeenschappelijk kenmerk van recente ontwikkelingen is de grotere tolerantie voor variatie. Die vaststelling roept de vraag op hoeveel variatie standaardtalen toelaten. Die vraag vooronderstelt dat uniformiteit een evident kenmerk van standaardtaal is, maar betekent standaardtaal inderdaad noodzakelijk uniformiteit? Die vraag raakt direct aan de kwestie van het gebruik van standaardtalen. Het chique ABN van rond 1900 werd door een elite gesproken (3% van de bevolking), het burgerlijke ABN van rond 1950 door 40 tot 50 % van de bevolking en het huidige democratische ABN door 80% van de Nederlandse bevolking (Van der Horst 1999:383-385). Het democratische ABN betekende evident een verruiming van de norm en een toename van diversiteit. Het is die toenemende diversiteit van de hedendaagse standaardtaal die heeft geleid tot destandaardisatiegeluiden in Nederland. Zowel Stroop in zijn artikel 'Towards the end of the standard language in the Netherlands' (1992) als Van der Horst in zijn boek *Het einde van de standaardtalen* (2008) menen dat de standaardtaal uiteenvalt en teloorgaat, maar bij die dramatische geluiden zijn vraag-

tekens te plaatsen. Van der Horst beschouwt standaardtaal en standaardisatie als het resultaat van een uniek cultuur-historisch Renaissanceproces en daarmee als onderdeel van een taalcultuur die aan het verdwijnen is. Dat standaardtaal in de vorm die wij kennen aan de Europese context gerelateerd is, is geen nieuwe gedachte (zie ook Joseph 1987:7). We moeten ons evenwel realiseren dat Van der Horst het begrip standaardisatie in beperkte zin hanteert namelijk uitsluitend als een bewust proces van taalsturing met grammatica's, woordenboeken, schoolmeesters en een elite. Microselectie, het door taalgebruikers selecteren van specifieke varianten in de praktijk van hun taalgebruik, een begrip dat gewoonlijk ook onder standaardisatie valt, duidt hij aan als assimilatie. Dat assimilatie als 'spontaan proces en sociaal verschijnsel' blijft bestaan, ontkent Van der Horst niet. Zo is een deel van de discussie over het al of niet verdwijnen van standaardisatie terug te voeren op woordgebruik en het verschillend hanteren van begrippen. Bij Stroop gaat het niet zo zeer om woordgebruik, maar om zijn onterechte veronderstelling dat standaardtaal geen variatie toelaat. Een standaardtaal zonder enige variatie is echter een dode taal zoals het klassieke Latijn of het klassieke Arabisch dat ver van het gesproken Arabisch afstaat.

Bij deze en andere destandaardisatiegeluiden is het belangrijk om te beseffen dat er in principe twee scenario's mogelijk zijn: het inpassen van variatie in de standaardtaal (herstandaardisatie) of destandaardisatie, wat dat laatste ook precies moge inhouden. Bij een specifieke standaardtaal zou totale destandaardisatie betekenen dat het standaardisatieproces als het ware wordt teruggedraaid met functieverlies, geringere acceptatie en mogelijk geen codificatie meer. Een nog rigoureuze interpretatie van destandaardisatie zou de algehele terugkeer tot dialectverscheidenheid zijn. Maar is dat werkelijk een ontwikkeling die is te verwachten? Het is ook gerechtvaardigd om de vraag te stellen of we wel met destandaardisatie te maken hebben. Is wat destandaardisatie wordt genoemd niet veeleer het doordringen van informeel taalgebruik in domeinen die vroeger aan formeel taalgebruik waren voorbehouden? Dan zouden we vooral te maken hebben met informalisering.

De vraag of de huidige variatie zich ontwikkelt tot geaccepteerde standaardtaal dan wel of die variatie een begin van destandaardisatie inluidt, staat centraal in Ernst Kotzé's bijdrage 'Destandaardisatie en herstandaardisatie. Gelyklopende prosesse in die nuwe Suid-Afrika?' Na een beschrijving van de weg naar het Standaardafrikaans en de keuzes die daarbij gemaakt zijn, gaat hij in op de sociolinguïstische gevolgen van de omwenteling in 1994. Het Afrikaans heeft na 1994 onmiskenbaar een aanzienlijk functieverlies geleden, wat Kotzé ook als (taalexterne) destandaardisatie beschouwt. Tegelijkertijd is er binnen het Afrikaans meer fonologische variatie ontstaan en zijn er lexicale veranderingen. Daardoor is de basis voor het Standaardafrikaans verbreed;

van taalinterne destandaardisatie is nog geen sprake. Ook heeft dit alles nog niet geleid tot herstandaardisatie: een herdefiniëring van de standaard door de acceptatie van nieuwe normen (bijvoorbeeld gerelateerd aan een ander basisdialect) of door het toekennen van nieuwe functies aan het Afrikaans.

Destandaardisatie en informalisering komen in verband met een nieuw medium aan de orde in het artikel van Vandekerckhove & Nobels. In 'Destandaardisatie en toe-eigening van schrijftaal. De chatcommunicatie van Vlaamse jongeren' onderzoeken zij de chattaal van West-Vlaamse jongeren. Aan de hand van een aantal kwantitatieve en kwalitatieve analyses van linguïstische variabelen tonen zij aan hoe de variabele realisatie van bepaalde features competitie tussen verschillende codes en normen blootlegt: die van het dialect (of regiolect), die van de standaardtaal en die van het chatmedium. Codemixing blijkt een wezenlijk kenmerk van de onderzochte chatspeak en er is sprake van informalisering. Al voelen jongeren zich binnen de chatomgeving onmiskenbaar bevrijd van bepaalde schrijftaalnormen, er treedt toch ook een zekere conventionalisering op en van complete willekeur blijkt geen sprake. Zo ontstaat naast en concurrerend met de standaardtalige schrijftaal een functionele schrijftaalvariëteit, aangepast aan bepaalde communicatieve en sociale doeleinden en aan het digitale medium (zie ook Vandekerckhove 2007).

De standaardtalen blijven in beweging: het ontstaan van nieuwe variatie is in levende cultuurtalen een voortdurend proces. Naast deze taalinterne ontwikkelingen in het verleden en het heden confronteert het thema *standaardtalen in beweging* ons ook met de externe kant: de huidige en toekomstige positie van het Afrikaans en het Nederlands (in Nederland en Vlaanderen) en meer algemeen met het gebruik en het functioneren van standaardtalen.

6. De huidige en toekomstige positie van het Afrikaans en het Nederlands

De positie van het Afrikaans en het Nederlands heeft alles te maken met de sociaal-politieke context. Met deze bewust gekozen derde invalshoek overschrijden we het strikt taalkundige. Vic Webb, die al vele jaren aandacht heeft voor taalpolitiek, taalplanning en taal in het onderwijssysteem (zie Webb 2002), schetst het taalpolitieke perspectief voor het Afrikaans in zijn bijdrage 'Standaardafrikaans: 'n virk in die pad?' Hij signaleert voor het huidige Afrikaans codemixing en ontleening op grote schaal aan het Engels in het bijzonder bij jonge sprekers in formele publieke domeinen. Daarnaast heeft het Afrikaans als onderwijstaal terrein verloren aan het Engels. Ook Webb stelt, net als Kotzé, de vraag of er destandaardisatie in het spel is. Terwijl voor hem het belang van standaardtalen voor moderne gemeenschappen onomstreden is (contra Van der Horst 2008: 'die standaardtaal kan nie dood wees nie'), wijst

hij op de noodzaak diversiteit te accepteren bij mogelijke herstandaardisatie van het Afrikaans.

Na de Apartheid is de positie van het Afrikaans als een van de twee officiële talen in Zuid-Afrika ingeruild voor een plaats naast tien andere, officieel gelijkberechtigde talen, waarvan er een, het Engels, sterker is. In hoeverre kan deze positieverandering vergeleken worden met de toekomstige plaats van het Nederlands te midden van andere Europese talen in een zich verenigend Europa? In standaardisatietermen kunnen we spreken over het belang van *functiebehoud* en het gevaar van *functieverlies*. Bij aanzienlijk functieverlies wordt de positie van een standaardtaal ondermijnd. Denk aan het steeds minder fungeren van het Nederlands en het Afrikaans als wetenschapstalen. Dat op het internationale symposium *Standaardtalen in beweging* Nederlands en Afrikaans de congres talen waren (en niet Engels) is beslist uitzonderlijk. Stof tot nadenken over deze problematiek geeft een bijzondere, niet-linguïstische benadering van talen, een benadering waarin talen als economisch goed worden gezien. Ik doel op het wereldtalenstelsel zoals de socioloog Abram de Swaan dat heeft gepresenteerd.

Tegenover de principiële gelijkwaardigheid van talen zoals die door linguïsten wordt beleden en door politici soms wordt uitgedragen stelt De Swaan in zijn boek *The Words of the World* (2001; in 2002 in vertaling verschenen als *Woorden van de wereld*) dat talen niet eenzelfde economische waarde hebben en dat zij (onafhankelijk van taalfamilies) een wereldtalenstelsel vormen vergelijkbaar met een astronomisch stelsel. De economische waarde van een taal wordt volgens De Swaan bepaald door het aantal native speakers en het aantal tweede-taalsprekers of meertalige sprekers. Hoe groter die getallen, hoe hoger de economische en de communicatieve waarde (Q-waarde).²

Het wereldtalenstelsel omvat vier soorten talen: perifere, centrale, supercentrale en hypercentrale talen. *Perifere* of *lokale talen* zijn talen zonder schrifttraditie zoals bepaalde indianentalen of talen die alleen in een bepaald gebied door een beperkt aantal sprekers wordt gesproken zoals het Fries. Die lokale of perifere talen circuleren als manen rond *centrale talen* (planeten). Centrale talen zijn vastgelegd in het schrift en het zijn *natietaalen* met een officiële status. Ze worden gebruikt in verschillende domeinen: politiek, rechtspraak, bestuur, onderwijs, media en literatuur. Het Nederlands is evident een centrale taal. Communicatie tussen perifere taalgroepen

---

2 Bij de uitwerking van economische waarde, de Q-waarde, spelen niet alleen aantallen primaire en secundaire sprekers een rol. Impliciet (en expliciet in kritische commentaren op De Swaan) zijn ook de domeinen relevant waar een taal belangrijk is zoals de economie, de politiek en de cultuur. De communicatietaal in de internetwereld zou ook als een relevante factor aangemerkt kunnen worden.

verloopt vaak via een centrale taal: via het Nederlands voor sprekers van het Fries en het Papiamentto bijvoorbeeld. Centrale talen cirkelen zelf weer rond *supercentrale talen* (zonnen). Die hebben een internationale dimensie; ze worden gebruikt in lange-afstandscommunicatie en internationaal verband. Supercentrale talen zijn het Arabisch, Chinees, Engels, Frans, Duits, Hindi, Japans, Maleis, Portugees, Russisch en het Spaans; ze hebben meer dan 100 miljoen sprekers. Niet alle talen zijn gelijk, dat is duidelijk, en zelfs niet al die supercentrale talen. Een van die supercentrale talen is een *hypercentrale taal*: het Engels. Het Engels vormt het middelpunt van het wereldtalenstelsel. Via het Engels kunnen mensen over de hele wereld met elkaar communiceren. Het is de meest gebruikte taal in de domeinen van wetenschap, internationale politiek, massamedia en technologie.

De hiërarchie binnen het wereldtalenstelsel wordt bepaald door de relaties met andere talen via meertalige sprekers. Een taal met meer veeltalige sprekers staat boven een andere taal met minder veeltalige sprekers. Dat wereldtalenstelsel is overigens dynamisch: er kunnen zich voortdurend veranderingen voordoen. Bij deze economische benadering van taal is het wel van belang te beseffen dat talen verschillen van andere consumptiegoederen in de zin dat ze niet worden opgebruikt. Integendeel, hoe meer gebruikers een specifieke taal leren, hoe belangrijker die taal wordt. De economische en tegelijkertijd communicatieve waarde van een taal heeft ook gevolgen voor keuzes bij het leren van talen. Voor Nederlandstalige Belgen bijvoorbeeld die zich afvragen of zij het hypercentrale Engels dan wel het supercentrale Frans perfect zullen gaan leren, is de keus niet moeilijk. De Q-waarde maakt zonder meer duidelijk dat Engels meer loont.

Wat kan De Swaans benadering ons leren over de toekomst van het Nederlands en Afrikaans? Het wereldtalenstelsel is een dynamisch systeem. Zijn het Nederlands en het Afrikaans centrale talen die perifere talen gaan worden?

Om weer terug te koppelen naar de thematiek van dit boek: standaardtalen blijven in beweging, ook wanneer de verspreiding in principe over alle regio's en alle groepen in de samenleving heeft plaatsgevonden. De beweging bestaat uit veranderingen die worden opgenomen in de standaardtaal en uit functieveranderingen. Met name in die functieveranderingen zit een aanzienlijk gevaar, het gevaar voor verdringing door een andere standaard zoals het Engels in verschillende domeinen. In Europa groeit de belangstelling voor veeltaligheid en de geschiedenis daarvan.³ Studie van het verleden hoeft echter geen waterdichte voorspelling voor de toekomst van talen

---

3 Zie bijvoorbeeld het project *Forms of multilingualism in European history* o.l.v. Matthias Hüning (Freie Universität Berlin) dat een subproject is van DYLAN (Language Dynamics and Management of Diversity) <http://neon.niederlandistik.fu-berlin.de/en/onderzoek/dylan>

op te leveren. Dit boek wil laten zien dat ook zonder die voorspellende waarde het ontstaan, het gebruik en de verdere ontwikkelingen van standaardtalen intrigerende onderzoeksthema's zijn.

Bibliografie

- Besten, H. den (2009). Desiderata voor de historische taalkunde van het Afrikaans. In H. den Besten, F. Hinskens & J. Koch (red.). *Afrikaans. Een drieluik*. Amsterdam/ Münster: Stichting Neerlandistiek VU/ Nodus Publikationen, pp. 234-252.
- Boonstra, O.W.A. (1993). *De waardij van eene vroege opleiding. Een onderzoek naar de implicaties van het alfabetisme op het leven van inwoners van Eindhoven en omliggende gemeenten, 1800-1920*. Wageningen: Afdeling Agrarische Geschiedenis, Landbouwniversiteit.
- Cajot, J. (2010). Van het Nederlands weg? De omgangstaal in Vlaanderen. *Ons Erfdeel* (53), 14-25.
- Caluwe, J. De (2009). Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen. *Nederlandse Taalkunde* 14, 8-25.
- Deumert, A. (2004). *Language standardization and language change. The dynamics of Cape Dutch*. Amsterdam: Benjamins.
- Deumert, A. & W. Vandenbussche (eds.) (2003a). *Germanic standardizations, past to present*. Amsterdam/ New York: Benjamins.
- Deumert, A. & W. Vandenbussche (eds.) (2003b). Research directions in the study of language standardization. In: A. Deumert & W. Vandenbussche (eds.) (2003a), pp. 461-476.
- Elspaß, S. (2005). *Sprachgeschichte von unten. Untersuchungen zum geschriebenen Alltagsdeutsch im 19. Jahrhundert*. Tübingen: Niemeyer.
- Elspaß, S. (2007). A twofold view 'from below': New perspectives on language histories and historical grammar. In Elspaß e.a. (2007), pp. 3-9.
- Elspaß, S., N. Langer, J. Scharloth & W. Vandenbussche (red) (2007). *Germanic language histories from below (1700–2000)*. Berlin/ New York: De Gruyter.
- Haugen, E. (1966). *Dialect, language, nation. American anthropologist* 68, 922-935.
- Horst, J. van der (2008). *Het einde van de standaardtaal. Een wisseling van Europese taalcultuur*. Amsterdam: J.M. Meulenhoff.
- Horst, J. van der & K. van der Horst (1999). *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw*. Den Haag: Sdu.
- Joseph, J. (1987). *Eloquence and Power. The rise of language standards and standard languages*. London: Pinter.
- Koch, P. & W. Oesterreicher (1985). *Sprache der Nähe – Sprache der Distanz*.

- Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte. *Romanistisches Jahrbuch* 36, 15-43.
- Leuvensteijn, J.A. van & J.B. Berns (eds.) (1992). *Dialect and Standard Language*. Amsterdam/Oxford/New York/Tokyo: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks, deel 150.
- Linn, A.R. & N. McLelland (2002). *Standardization. Studies from the Germanic languages*. Amsterdam/ New York:: Benjamins.
- Milroy, J. & L. Milroy (1985). *Authority in language*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Noordegraaf, J. (2004). Van Kaapsch-Hollandsch naar Afrikaans: visies op verandering. In S. Daalder, Th. Janssen & J. Noordegraaf (red.). *Taal in verandering. Artikelen aangeboden aan Arjan van Leuvensteijn bij zijn afscheid van de opleiding Nederlandse Taal en Cultuur aan de Vrije Universiteit Amsterdam*. Amsterdam/ Münster: Stichting Neerlandistiek VU/ Nodus, pp. 169-184.
- Rutten, G. (2008). Standaardvariatie in de achttiende eeuw. Historisch-sociolinguïstische verkenningen. *Nederlandse Taalkunde* 13, 34-59.
- Stein, D. & I. Tieken-Boon van Ostade (eds) (1994). *Towards a Standard English 1600-1800*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Stroop, J. (1992). Towards the end of the standard language in the Netherlands. In J.A. van Leuvensteijn & J.B. Berns (eds) (1992), pp. 162-177.
- Stroop, J. (2003). Van Delta naar Tweestromenland. Over het divergerende Nederlands. In J. Stroop (red.). *Waar gaat het Nederlands naartoe? Panorama van een taal*. Amsterdam: Bert Bakker. 2003, pp. 14-24.
- Swaan, A. de (2001). *The words of the world*. Cambridge: Polity Press.
- Swaan, A. de (2002). *Woorden van de wereld*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Sijs, N. van der (2004). *Taal als mensenwerk: het ontstaan van het ABN*. Den Haag: Sdu.
- Vandekerckhove, R. (2007). 'Tussentaal' as a source of change from below in Belgian Dutch. A case study of substandardization processes in the chat language of Flemish teenagers. In S. Elspaß e.a. (2007), pp. 189-203.
- Vandenbussche, W. (2002). Van 'Arbeidersprache' naar 'Bildungsstil'. Het Duitse onderzoek naar sociale taalstratificatie in de 19de eeuw. In *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 112, 3, pp. 209-233.
- Vandenbussche, W. (2007). Shared standardization factors in the history of sixteen Germanic languages. In C. Fandrych & R. Salverda (eds). *Standard, Variation und Sprachwandel in germanischen Sprachen / Standard, Variation and Language Change*

- in Germanic Languages*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, pp. 25-36.
- Wal, M.J. van der (1992). Dialect and Standard Language in the Past: the Rise of the Dutch Standard Language in the sixteenth and seventeenth Centuries. In J.A. van Leuvensteijn & J.B. Berns (eds) (1992), pp. 119-129.
- Wal, M.J. van der (1995). *De moedertaal centraal. Standaardisatie-aspecten in de Nederlanden omstreeks 1650*. Den Haag: Sdu.
- Wal, M.J. van der (2002). De mens als talig wezen: taal, taalnormering en taalonderwijs in de vroegmoderne tijd. *De zeventiende eeuw* 18, 3-16.
- Wal, M. van der (2003). Standardization and linguistic norms in the vernacular languages. In M. Goyens & W. Verbeke (eds), *The dawn of the written vernacular in Western Europe*. Leuven: Leuven University Press, pp. 165-178. (*Mediaevalia Lovaniensia. Series I. Studia XXXIII*).
- Wal, M. van der (2006). *Onvoltooid verleden tijd. Witte vlekken in de taalgeschiedenis*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- Wal, M. van der (2007). Eighteenth-century linguistic variation from the perspective of a Dutch diary and a collection of private letters. In Elspaß e.a. (2007), pp. 83-96.
- Wal, M. van der (2008). 18de-eeuwse brieven, taalverandering en de “language history from below”. *T.N&A, Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans* 15, 93-101.
- Watts, R. & P. Trudgill (2002). *Alternative histories of English*. London: Routledge.
- Webb, V. (2002). *Language in South Africa. The role of language in national transformation, reconstruction and development*. Amsterdam: Benjamins.
- Willemyns, R. & W. Vandenbussche (2000). Historische sociolinguïstiek: het ‘Brugge-project’. *Taal en Tongval* 52, 258-276.